

Edyta Laurman-Jarząbek
Akademia Ignatianum w Krakowie

Eliza Mazur
Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach

Monika Szpringer
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Bezpieczeństwo w szkole w opinii uczniów i rodziców — komunikat z badań

Safety at School in the Opinions of Students and Parents — an Account of the Research

1. Wprowadzenie

Bezpieczeństwo odgrywa fundamentalną rolę w życiu każdego człowieka, determinując jego sposób myślenia oraz dążenia. O tym jak ważne jest ono dla ludzkiej egzystencji, świadczy prosta, ale wymowna myśl Klausa Neymana: „Bezpieczeństwo nie jest wszystkim, lecz bez bezpieczeństwa wszystko jest niczym”. Bezpieczeństwo jest bardzo szerokim zagadnieniem, można je analizować na wielu płaszczyznach ludzkiej działalności. Jedną z nich jest niewątpliwie oświata, borykająca się z trudnym do rozwiązania

SŁOWA KLUCZOWE

szkoła, uczeń, rodzice,
bezpieczeństwo

KEYWORDS

school, student, parents,
safety

Case reports

Raporty z badań
SPI(17)2014 / ISSN 2299-4898

problemem agresji i przemocy w szkołach. Zabezpieczenie tej elementarnej potrzeby dzieci stało się w ostatnich latach jednym z najpoważniejszych wyzwań stojących przed współczesnymi placówkami oświatowymi. Analiza obowiązujących przepisów prawa oświatowego pozwoliła na określenie wymagań władz oświatowych w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa uczniom. W literaturze przedmiotu znaleźć można liczne wyniki badań empirycznych w tym obszarze, co pozwoliło poznać skalę omawianego problemu¹. Wiedza ta nie byłaby jednak wystarczająca do zrozumienia całości poruszanych zagadnień bez przyjrzenia się funkcjonowaniu konkretnej placówki. Od jej specyfiki bowiem, od wypracowanego wspólnie w szkole podejścia do agresji i przemocy zależy zarówno dynamika omawianego zjawiska, jak i skuteczność w jego przewyciężaniu. Celem artykułu jest analiza problematyki poczucia bezpieczeństwa w szkole podstawowej i gimnazjum w opinii uczniów i rodziców. Zawarte w pracy spostrzeżenia opierają się na zaprezentowanej wiedzy teoretycznej, ale także na wynikach przeprowadzonych przez autorki badań. Ważnym elementem artykułu są wnioski dotyczące działań wychowawczych na rzecz podniesienia poziomu bezpieczeństwa, a tym samym samopoczucia uczniów w wybranej, konkretnej szkole.

2. Bezpieczeństwo i szkoła – analiza terminologiczna

W literaturze przedmiotu pojęcie bezpieczeństwa funkcjonuje jako „[...] stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym”². Według Mirosława Skarżyńskiego bezpieczeństwo

¹ I. Prusak, *Poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole. Raport z badań ankietowych przeprowadzonych w tarnowskich szkołach podstawowych i gimnazjalnych w 2013 roku*, Tarnów 2013, http://edunet.tarnow.pl/res/edunet_portal/portallbu/aktual_2013/raport_poczucie_bezpiecze_stwa_uczni_w_w_szkole__2013_.pdf; J. Łapińska, *Raport z ewaluacji wewnętrznej. Badany obszar: Respektowanie w szkole norm społecznych, poczucie bezpieczeństwa w szkole (wymaganie 1.4)*, Rok szkolny 2010/2011, http://ekonomiktg.edupage.org/files/Raport_-_ewaluacja_bezpieczenstwo.pdf; M. Krygier, B. Wojtanowska, *Raport: Diagnoza poczucia bezpieczeństwa uczniów ogólnokształcących szkół i burs artystycznych*, Rok Bezpiecznej Szkoły 2012/2013, http://cea.art.pl/poradnictwo/bezpieczna_szkola.pdf [dostęp: 17.04.2015].

² *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, s. 30.

obejmuje zaspokojenie między innymi takich potrzeb jak istnienie, tożsamość czy spokój. Ważną rolę odgrywa także pewność rozwoju, motywująca do działania i planowania własnego życia. Brak bezpieczeństwa generuje silny niepokój i poczucie zagrożenia³. W bardziej pragmatycznym ujęciu bezpieczeństwo definiuje się jako stan generujący potrzebę zaspokojenia konkretnego braku np. w odniesieniu do zapewnienia odpowiednich warunków życia⁴.

Amerykański psycholog Abraham Maslow opisuje potrzebę bezpieczeństwa jako nieodłączny element podstawowej piramidy potrzeb ludzkich, w której usytuował ją zaraz po potrzebach fizjologicznych. Hierarchiczne zorganizowanie potrzeb wskazuje na fakt, że dopiero zaspokojenie potrzeb niższego rzędu pozwala na osiągnięcie tych z wyższego szczebla. Potrzeba bezpieczeństwa, zgodnie z teorią uczonego, zaspokajana jest głównie przez rzeczy o charakterze materialnym. Źródło jej realizacji stanowią działania ochronne człowieka, czyli czynności o charakterze konwencjonalnym, nawykowym, skrypowym (typowym) czy codziennym. Celem ich podejmowania jest zdobycie wartości niezbędnych do przeżycia i zachowania równowagi wewnętrznej. Kluczową rolę odgrywają te działania, które są nakierunkowane na zdobycie brakującej rzeczy. Niezaspokojona potrzeba bezpieczeństwa kreuje lęk i strach, odbierane jako oznaki istniejącego już niebezpieczeństwa bądź jako sygnały nadciągających zagrożeń.

Maslow wprowadził także pojęcie działań transgresyjnych przekraczających granice dotychczasowych możliwości człowieka, wpływających na rozwój jego osobowości i pozytywnych wartości. Innowacyjne metody transgresyjne służą zwiększaniu bezpieczeństwa psychologicznego i zapobieganiu w sposób czynny zagrożeniom bez udziału negatywnych emocji związanych ze strachem. Potrzeba bezpieczeństwa w ujęciu Masłowa zawiera elementy świadome, jak i nieświadome. W świadomym odbiorze zauważalne jest subiektywne przekonanie o własnym poczuciu bezpieczeństwa determinującym zachowanie, choć niekoniecznie zgodnym z rzeczywistością. Ujawnia się tu również zasadnicza różnica pomiędzy „potrzebą bezpieczeństwa” jako pojęciem szerszym a „poczuciem bezpieczeń-

³ A. Włodarek, *Problemy międzypokoleniowe a poczucie bezpieczeństwa*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczna szkoła, bezpieczny uczeń*, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Poznań 2007, s. 97–98.

⁴ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 307.

stwa”, będącym terminem węższym i bardziej zobiektywizowanym. Bezpieczeństwo, zgodnie z teorią wyżej wspomnianego psychologa, winno być w pierwszej kolejności budowane wewnątrz człowieka, by dopiero potem móc pracować nad poprawą bezpieczeństwa zewnętrznego. Poczucie bezpieczeństwa wewnętrznego rzutuje na funkcjonowanie człowieka, kreowanie szczęśliwych relacji, osiąganie sukcesów, trwałych dokonań czy prowadzenie udanego życia⁵. Można zaryzykować stwierdzenie, że dziś dla człowieka żyjącego w dobie terroryzmu i konfliktów potrzeba bezpieczeństwa stała się wręcz równorzędna z potrzebami fizjologicznymi. We współczesnej alternatywnej definicji pojęcie bezpieczeństwa pojmowane jest jako proces, w którym poziom bezpieczeństwa nieustannie się zmienia i nie można go utrzymać na jednym poziomie⁶. Bezpieczeństwo to stan, który daje poczucie pewności istnienia, gwarantuje ciągłość oraz daje motywację i szansę na rozwój. Jest to jedna z podstawowych potrzeb człowieka. Odznacza się brakiem ryzyka utraty czegoś dla podmiotu szczególnie cennego – życia, zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych i dóbr niematerialnych. Bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i całych grup społecznych, jest także podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych. Brak bezpieczeństwa generuje silny niepokój i poczucie zagrożenia⁷.

Poczucie bezpieczeństwa, zgodnie z teorią piramidy potrzeb Masłowa, jest pojęciem węższym aniżeli samo bezpieczeństwo. Poczucie bezpieczeństwa to subiektywne odczucie człowieka co do stanu realizacji jego potrzeby bezpieczeństwa. Poczucie bezpieczeństwa wewnętrznego rzutuje na funkcjonowanie człowieka, kreowanie szczęśliwych relacji, to także zdobywanie sukcesów i trwałych osiągnięć. Jest niezbędne do prowadzenia udanego życia⁸.

⁵ I. Korcz, *Inteligencja emocjonalna – gwarantem bezpieczeństwa i determinantą rozwoju uczniów*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczna szkoła, bezpieczny uczeń*, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Poznań 2007, s. 107–109.

⁶ W. Budzisz, A. Kubiak, *Bezpieczeństwo narodowe w świadomości społecznej i w praktyce*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczna szkoła, bezpieczny uczeń*, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Poznań 2007, s. 518–519.

⁷ A. Włodarek, *Problemy międzypokoleniowe a poczucie bezpieczeństwa*, dz. cyt., s. 97–98.

⁸ I. Korcz, *Inteligencja emocjonalna – gwarantem bezpieczeństwa i determinantą rozwoju uczniów*, dz. cyt., s. 107–109.

Głównym ogniwem zmian edukacyjnych jest szkoła. Jest ona ważnym środowiskiem rozwoju dzieci i młodzieży. Szkoła to instytucja oświatowo-wychowawcza zajmująca się kształceniem i wychowaniem dzieci, młodzieży i dorosłych, stosownie do przyjętych w danym społeczeństwie celów i zadań oraz koncepcji oświatowo-wychowawczych i programów. Osiąganiu tych celów służy odpowiednio wykształcona kadra pedagogiczna, nadzór oświatowy, baza lokalowa i wyposażenie oraz zabezpieczenie budżetowe ze skarbu państwa, samorządów lokalnych lub innych źródeł⁹.

Szkoła realizuje zadania opiekuńcze, wychowawcze i dydaktyczne, uwzględniając poziom rozwoju psychofizycznego ucznia i jego sytuację rodzinną. Zadania szkoły można podzielić na trzy zasadnicze grupy:

1) Szkoła umożliwia zdobycie wykształcenia, rozwój umiejętności porozumiewania się w mowie i piśmie, poznawanie i rozumienie świata, poszukiwanie duchowych wartości życia oraz kształtowanie i ocenę własnej wartości, rozwijanie potrzeby doskonalenia się, przygotowanie do odpowiedniego współtworzenia świata i odnajdywania w nim własnego miejsca, samoidentyfikację narodową i kulturową, kształtowanie postaw patriotycznych, poczucia przynależności do społeczności lokalnej, grupy etnicznej narodu, społeczności międzynarodowej.

2) Szkoła zapewnia opiekę, przyjazne, bezpieczne i korzystne dla zdrowia ucznia warunki edukacji, poszanowanie praw dziecka i ucznia, warunki prawidłowego rozwoju psychofizycznego.

3) Szkoła wspiera rozwój osobowości w zgodzie z systemem wartości, który respektując prawa innych, wartości uniwersalne i przyjęte normy, daje możliwość samorealizacji, aktywność poznawczą i twórczą, rozwój emocjonalny ucznia i jego wrażliwość na problemy społeczne, samowychowanie, samokształcenie i kierowanie własnym rozwojem, prospołeczne, prorodzinne i prozdrowotne działania ucznia¹⁰.

Wskazane zadania realizowane są poprzez kształcenie ogólne w kolejnych cyklach kształcenia:

⁹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, dz. cyt., s. 275.

¹⁰ Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Reforma systemu edukacji. Projekt*, Warszawa 1998, s. 105–106.

- w szkole podstawowej;
- w gimnazjum;
- w trzyletnim liceum (klasy profilowane), po którym naukę może zdobyć kwalifikacje zawodowe w szkole policealnej lub (po zdaniu egzaminu maturalnego) ubiegać się o przyjęcie na studia, ewentualnie podjąć pracę;
- w dwu- lub trzyletniej szkole zawodowej, przygotowującej do egzaminu zawodowego. Po ukończeniu szkoły zawodowej uczeń może kontynuować naukę w dwuletnim liceum uzupełniającym, przygotowującym do egzaminu maturalnego.

Szkoła jest instytucją, która od wieków odgrywa ważną rolę w życiu ludzi. Spełnia ona wiele istotnych funkcji, m.in. opiekuńczą, wychowawczą, kulturotwórczą i środowiskową, służy też zachowaniu i przekazywaniu wiedzy naukowej, umożliwia kształtowanie rozmaitych sprawności, sprzyja rozwojowi osobowości dzieci, młodzieży i osób dorosłych, wprowadza młode pokolenie w istniejące formy życia społecznego, proponuje wartościowe modele życia, zachęca do samorealizacji i samokształcenia. Wymienione funkcje pozostają we wzajemnych powiązaniach i zależnościach, znajdują odzwierciedlenie w celach i zadaniach edukacji. Szkoła realizuje funkcje: kompensacyjne (wyrównuje niedobory rozwojowe), egalitaryzacyjne (niweluje różnicowanie szans oświatowych i życiowych ludzi z różnych środowisk), selekcyjne (prowadzi do stratyfikacji społecznej, różnicuje kariery edukacyjne osób o różnych zdolnościach), doradcze.

3. Bezpieczeństwo w szkole

Kwestia bezpieczeństwa w szkole stanowi kluczowe i centralne zagadnienie systemu oświaty. W wyniku wielu reform, mających na celu ulepszenie systemu oświaty, nastąpiło obciążenie szkół wytycznymi z zakresu bezpieczeństwa szkolnego oraz profilaktyki w tym obszarze. Placówki oświatowe wdrażają politykę bezpieczeństwa na podstawie uprzednio przeprowadzonych diagnoz bezpieczeństwa uczniów, nauczycieli, a także rodziców. Wyniki służą sformułowaniu odpowiedzi na pytania odnośnie do rodzaju i skali zagrożeń środowiska szkolnego oraz sposobów ich rozwiązywania. Określanie poziomu bezpieczeństwa, rozumianego jako wolność od zagrożeń młodzieży szkolnej, przeprowadza się na podstawie subiektywnych

odczuć ucznia. Główny czynnik pomiaru stanowią odczucia braku zagrożenia. Uwzględnia się również warunki sytuacji życiowej ucznia. Poczuciu zagrożenia najczęściej towarzyszy strach i lęk, które w odniesieniu do konkretnej osoby mogą być traktowane jako dewiacja jednostkowa, natomiast w odniesieniu do grup – jako niezaprzeczalny fakt społeczny prowadzący w swych konsekwencjach do braku poczucia bezpieczeństwa¹¹.

Poczucie bezpieczeństwa w szkole może być obserwowane na poziomie trzech wzajemnie połączonych sfer: publicznej, socjalnej i zdrowotnej. Zasadniczą rolę w życiu młodego człowieka odgrywa rodzina oraz grupa rówieśnicza skupiona w lokalnej społeczności. Niezakłócone funkcjonowanie w nich gwarantuje rozwój osobowości, prawidłową socjalizację czy internalizację pozytywnych norm obowiązujących w grupach. Bezpieczeństwo socjalne natomiast odnosi się do funkcjonowania i standardu życia rodziny ucznia, a także zaspokajania określonych jego potrzeb. Wszelkie patologie wynikłe na tym tle znajdują swoje odzwierciedlenie w wyznawanych poglądach i konkretnych zachowaniach ucznia na terenie szkoły. Tak więc oddzielenie problemów socjalnych od funkcjonowania ucznia na terenie placówki wychowawczej jawi się jako niemożliwe. Trzecia sfera bezpieczeństwa, czyli zdrowotna, dotyczy przede wszystkim opieki zdrowotnej oraz dbałości o własne zdrowie¹². Jeśli chodzi o uczniów, to zadania w tym obszarze wynikają z Karty Nauczyciela (art. 7): „Dyrektor szkoły sprawuje opiekę nad dziećmi i młodzieżą uczącą się w szkole” oraz z Ustawy o systemie oświaty (art. 29): „Dyrektor szkoły sprawuje opiekę nad uczniami oraz stwarza warunki harmonijnego rozwoju psychofizycznego poprzez aktywne działania prozdrowotne”. Kluczową rolę w utrzymywaniu bezpieczeństwa na lekcjach, przerwach, zawodach sportowych, imprezach szkolnych, a także wycieczkach poza teren szkoły odgrywają nauczyciele. Artykuł 6 Karty Nauczyciela jednoznacznie wyznacza priorytetowe zadanie kadrze nauczycielskiej, jakim jest, poza celami dydaktyczno-wychowawczymi, zapewnienie swoim podopiecznym bezpieczeństwa na lekcjach. Wymusza to zatem na kadrze uwrażliwienie na kwestie bezpieczeń-

¹¹ J. Mazur, *Szkoła i jej otoczenie jako siedlisko i obszar oddziaływań profilaktycznych*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa – w rodzinie, szkole i pracy*, red. A. Zduniak, M. Kryłowicz, Warszawa – Poznań 2004, s. 157–158.

¹² Tamże, s. 159–160.

stwa od strony technicznej, odnoszącej się do miejsca odbywania zajęć czy przyrządów wykorzystywanych na lekcjach. Warto również dodać, że zapewnienie podopiecznym bezpieczeństwa nie odnosi się wyłącznie do aspektów technicznych, ale bazuje na właściwym traktowaniu ucznia i dbałości o jego komfort psychiczny. We współczesnym nauczaniu dostrzega się silną potrzebę właściwego podejścia do podopiecznych, odpowiedniego ich traktowania i nowatorskich metod wzbudzania zainteresowania, stąd ważne pytania o sposoby traktowania wychowanków. Partnerstwo w relacjach uczeń–nauczyciel zdecydowanie ustępuje relacjom podmiotowym, gwarantującym sprawiedliwe traktowanie i wewnętrzne poczucie bezpieczeństwa ucznia. Równość w relacjach jawi się jako niemożliwa do zrealizowania, stawiając obie strony w nierównych pozycjach, których ramy zakreślane są przez takie zmienne jak wiek, doświadczenie i wiedza przedmiotowa¹³. Istotną kwestią jest budowanie pozytywnych relacji z uczniami, dbanie o przyjazny klimat umożliwiający rozwój inteligencji emocjonalnej podopiecznych, która z kolei sprzyja budowaniu poczucia bezpieczeństwa¹⁴. Nie bez znaczenia pozostaje osobowość nauczyciela, spójność jego poglądów i postaw jakie przejawia w życiu i w szkole. Powinien on zapewniać uczniom niezbędny w rozwoju komfort psychiczny, będąc jednocześnie godnym zaufania specjalistą, oferującym uczniom pomoc i wsparcie w każdej sytuacji. Warto wspomnieć, że każda nowa, nieznana lub zmieniająca się sytuacja powoduje u ucznia poczucie lęku, dlatego tak ważne są ciągle starania nauczycieli zapewniające bezpieczne warunki rozwoju¹⁵. Wśród znawców problemu bezpieczeństwa istnieje niezaprzeczalny konsens odnośnie do bezpiecznej i zarazem efektywnej egzystencji w środowisku szkolnym. Teoretycy zwracają uwagę na wagę pozytywnych relacji rówieśniczych i dobrych kontaktów z nauczycielami. Więzy te gwarantują współpracę, akceptację czy poczucie przynależności. Kluczową rolę odgrywa również możliwość dążenia przez uczniów do osiągnięcia dobrych wyników w nauce będących źródłem satysfakcji. Nie bez znaczenia jawi się potrzeba kontrolowania oto-

¹³ M. Taraszkiewicz, *Bezpieczeństwo w szkole*, Warszawa 2003, część 3.1.1.5, s. 9.

¹⁴ Tamże, s. 11.

¹⁵ *Zaburzenia zachowania dzieci i młodzieży szkolnej*, red. K. Kmiecik-Baran, Warszawa 2006, część 3.2.1.1., s. 4.

czenia, co daje młodemu człowiekowi poczucie niezależności, wolności i dowolności w swych wyborach¹⁶.

4. Akty normatywne regulujące bezpieczeństwo w szkole

Regulacje prawne dotyczące szeroko pojmowanego bezpieczeństwa w szkole znajdują się w wielu aktach normatywnych. Przepisy w nich zawarte odnoszą się przede wszystkim do opieki pedagogicznej sprawowanej nad uczniami podczas ich pobytu w szkole i na jej terenie, zmierzają jednak do zapewnienia bezpieczeństwa wszystkim osobom znajdującym się w obiekcie szkolnym podczas zajęć organizowanych przez szkołę, a więc także nauczycielom, kadrze zarządzającej oraz pracownikom niepedagogicznym. Podstawowym dokumentem konstytuującym funkcjonowanie oświaty jest Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. W artykule 39 szczegółowo określa ona zadania dyrektora szkoły, zobowiązując go m.in. do kierowania całokształtem działań szkoły, a w szczególności do sprawowania opieki nad uczniami oraz stwarzania warunków ich harmonijnego rozwoju psychofizycznego. Zgodnie z art. 33 ustawy dyrektor nadzoruje poszanowanie praw dziecka i ucznia w każdym aspekcie działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły. Szkoła powinna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich opierających się na zasadach solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności¹⁷.

W związku z dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą funkcją szkół i placówek oświatowych szczególnie znaczący dla ich statutowej działalności jest artykuł 19 Konwencji o Prawach Dziecka: „Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych)

¹⁶ C.H. Edwards, *Dyscyplina i kierowanie klasą*, przeł. M. Bogdanowicz, Warszawa 2006, s. 396.

¹⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2004, nr 256, poz. 2572, z późniejszymi zmianami).

lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem”¹⁸. Zapisy w statutach szkolnych powinny gwarantować uczniom prawo do równości, szacunku i sprawiedliwego traktowania, prawo do posiadania i poszanowania własności, prawo do uczenia się bez przeszkadzania ze strony innych, prawo do psychicznego i fizycznego bezpieczeństwa oraz prawo do wypoczynku. Jednocześnie powinny one określać konsekwencje w przypadku zachowań naruszających prawa innych. Artykuł 95a Ustawy o systemie oświaty zobowiązuje ministra oświaty i wychowania, aby „w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw pracy określił w drodze rozporządzenia ogólne przepisy bezpieczeństwa i higieny obowiązujące w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach, z uwzględnieniem w szczególności warunków pracy i nauki w czasie pobytu w szkole, w tym warsztatach, laboratoriach i pracowniach szkolnych oraz w czasie zajęć z wychowania fizycznego, w czasie zawodów sportowych i wycieczek turystycznych, oraz postępowanie w sprawach wypadków uczniów”¹⁹.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach wydane zostało 31 grudnia 2002 r.²⁰. W rozdziale pierwszym (Przepisy ogólne) w paragrafie 2 czyni ono dyrektora szkoły osobą odpowiedzialną za zapewnienie bezpiecznych i higienicznych warunków pobytu w szkole, a także warunków uczestnictwa w zajęciach organizowanych przez szkołę poza jej terenem, a więc np. wyjściach do kina i teatru, wycieczkach szkolnych czy zawodach sportowych. Paragraf 13 rozporządzenia stanowi, że „Niedopuszczalne jest prowadzenie jakichkolwiek zajęć bez nadzoru upoważnionej do tego osoby”. Natomiast paragraf 14 w brzmieniu: „Przerwy w zajęciach uczniowie spędzają pod nadzorem nauczyciela” zobowiązuje dyrektora szkoły do czuwania nad jakością sprawowanych przez nauczycieli dyżurów podczas przerw międzylekcyjnych i po lekcjach. Zapisy w rozdziałach 1 i 2 rozporządzenia określają ponadto wymogi dotyczące stanu technicznego oraz wyposażenia budynku szkolnego i terenów przyszkolnych, warsztatów, pracowni oraz stanowisk praktycznej nauki zawodu, a tak-

¹⁸ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526).

¹⁹ M. Taraszkiewicz, *Bezpieczeństwo w szkole*, Warszawa 2003, część 2.1.2.2, s. 1.

²⁰ Dz.U. 2003, nr 6, poz. 69.

że ochrony uczniów i pracowników szkoły przed szkodliwymi warunkami, w tym również czynnikami atmosferycznymi. Zobowiązują one nauczycieli i pracowników szkoły do znajomości i systematycznego przestrzegania przepisów BHP, informowania uczniów o zasadach bezpiecznego korzystania z pracowni i pomieszczeń szkolnych i korytarzy, a także do eliminowania w porę przejawów działań zagrażających bezpieczeństwu innych. Rozdział 3 rozporządzenia określa wymogi bezpieczeństwa na lekcjach wychowania fizycznego, zawodach sportowych oraz wycieczkach poza teren szkoły. Artykuł 4 ustawy o systemie oświaty stanowi, że „Nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską z poszanowaniem godności osobistej ucznia”.

Kolegialnym organem szkoły w zakresie realizacji statutowych zadań dotyczących kształcenia, wychowania i opieki jest Rada Pedagogiczna, w skład której wchodzi wszyscy nauczyciele zatrudnieni w szkole. Zgodnie z przysługującymi jej kompetencjami, oprócz szkolnego zestawu programów nauczania, zatwierdza ona także program wychowawczy szkoły oraz program profilaktyki. „Szkolny zestaw programów nauczania, program wychowawczy szkoły oraz program profilaktyki tworzą spójną całość. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak każdego nauczyciela”²¹. Na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 lutego 2007 r., zmieniającego rozporządzenie w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół²², nauczycieli zobowiązano w szczególności do zapewnienia bezpieczeństwa uczniom poprzez uzupełnienie zapisu w paragrafie 11, który w załączniku nr 2 przyjął brzmienie: „Statut szkoły określa zakres zadań nauczycieli oraz innych pracowników, w tym zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę, z uwzględnieniem przepisów § 12–15”²³. W praktyce oznacza to, że szkoła odpowiada za bezpieczeństwo ucznia od momentu jego przyjścia do momentu wyjścia ze szkoły. Nauczyciel

²¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. 2012, poz. 977).

²² Dz.U. 2007, nr 35, poz. 222.

²³ Tamże.

jest odpowiedzialny za bezpieczeństwo podczas zajęć edukacyjnych, a opuszczenie przez niego miejsca pracy (wyjście w trakcie zajęć) jest możliwe jedynie za zgodą dyrektora szkoły i pod warunkiem, że opiekę nad klasą przejmie w tym czasie inny uprawniony do tego pracownik szkoły. Ponadto nauczyciel nie może wyprosić ucznia z klasy, jeśli nie jest w stanie zapewnić mu odpowiedniej opieki.

Wzmocnieniu działań na rzecz bezpieczeństwa w szkole służyć ma również realizacja uchwały Rady Ministrów Nr 186/2006 z dnia 7 listopada 2006 r. w sprawie działań administracji rządowej przeciwko przemocy w szkołach i placówkach, na mocy której w terminie do dnia 15 czerwca 2007 r. zobowiązano szkoły do powoływania szkolnego koordynatora ds. bezpieczeństwa. Zadaniem koordynatora jest „integracja działań wszystkich podmiotów szkolnych oraz współpraca ze środowiskiem w zakresie bezpieczeństwa”²⁴. Rola koordynatora polega na stworzeniu wewnętrznego systemu przeciwdziałania i zapobiegania sytuacjom niebezpiecznym w szkole, inicjowaniu i planowaniu wspólnych działań nauczycieli, uczniów i rodziców w celu poprawy bezpieczeństwa, a także pozyskiwaniu do współpracy wszystkich lokalnych instytucji mogących pomóc szkole w rozwiązywaniu problemów dotyczących bezpieczeństwa, w tym m.in. policji, straży miejskiej, prokuratury, sądu dla nieletnich, ośrodków pomocy społecznej czy służby zdrowia.

Szczegółowe zapisy dotyczące ochrony dzieci przed wszelkiego rodzaju zagrożeniami wpływającymi na ich poczucie bezpieczeństwa, w tym także dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, znajdują się również w innych niewymienionych wyżej aktach wykonawczych do ustawy o systemie oświaty, na przykład w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2003 r. w sprawie szczegółowych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem²⁵, czy w najnowszym Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach²⁶.

²⁴ T. Ćwikła, M. Wiatrowski, H. Radziszewska, M. Radziwołek, M. Stachowiak, E. Ćwikła, *Nowe uprawnienia i obowiązki dyrektora szkoły. Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w szkole*, Poznań 2007, 2|2.1, s. 3.

²⁵ Dz.U. 2003, nr 26, poz. 226.

²⁶ Dz.U. 2013, poz. 532.

Oprócz ustaw i rozporządzeń będących podstawą działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły, przy planowaniu i realizacji jej statutowych zadań w obszarze zapewnienia bezpieczeństwa uwzględnia się również ministerialne programy. Jednym z nich jest przyjęty na lata 2003–2013 „Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży”, opracowany w związku z uchwałą Sejmu RP z dnia 7 maja 1998 r. w sprawie przeciwdziałania i zwalczania zjawisk patologicznych wśród nieletnich, a mający na celu skoordynowanie działań wszystkich podmiotów zobligowanych ustawowo do prowadzenia działań zapobiegawczych w obliczu narastającego zjawiska niedostosowania społecznego i przystępczości wśród dzieci i młodzieży. W ramach programu określono obowiązujące procedury postępowania nauczycieli i metody współpracy szkół z policją w sytuacjach zagrożenia dzieci i młodzieży przystępczością i demoralizacją, w szczególności narkomanią, alkoholizmem i prostytutcją. Zgodnie z założeniami „profilaktyki niedostosowania społecznego oraz przystępczości dzieci i młodzieży” program obejmuje między innymi szereg zintegrowanych działań na rzecz respektowania praw dziecka, zapewniania dzieciom poczucia bezpieczeństwa, akceptacji i podmiotowości, aktywnego udziału dzieci w kulturze i tworzenia możliwości właściwego zagospodarowania czasu wolnego, a także pomocy dzieciom pozostającym w trudnej sytuacji materialnej i rodzinnej. Są to działania uprzedzające, polegające na szeroko rozumianej profilaktyce, działania powstrzymujące – psychologiczne, pedagogiczne, reedukacyjne, kompensacyjne i terapeutyczne – kierowane do dzieci i młodzieży z grup ryzyka, a także działania interwencyjne (resocjalizacyjne i lecznicze), adresowane do środowisk zagrożonych patologią i dzieci popełniających czyny karalne²⁷.

W roku 2007 wprowadzono Rządowy program poprawy stanu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach „Zero tolerancji dla przemocy w szkole”, mający na celu wyeliminowanie narastającego od chwili powstania gimnazjów zjawiska agresji i przemocy w szkołach. Program wzbudzał liczne kontrowersje, został narzucony i wdrażany

²⁷ Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży, http://bip.msw.gov.pl/ftp/STRONABIP/programznsipwdim_wersja_oryginalna.doc [odczyt: 17.04.2015].

pomimo wielu krytycznych opinii środowiska oświatowego, a jako oparty w istotnej mierze na restrykcjach i karach nie spełnił oczekiwań jego autorów.

W dniu 19 sierpnia 2008 roku na posiedzeniu Rady Ministrów przyjęto na lata 2008–2013 Rządowy program wychowania w szkołach i placówkach „Bezpieczna i przyjazna szkoła”. Program ten koncentruje się na usuwaniu przyczyn problemów w szkołach, a nie ich objawów, szczególny nacisk kładąc na doskonalenie kompetencji wychowawczych nauczycieli i rodziców, kształtowanie umiejętności społecznych i emocjonalnych uczniów, przebudowę relacji interpersonalnych. Zgodnie z założeniami wprowadzanej reformy programowej „Szkoła przyjaźnie wymagająca”, kluczowym elementem klimatu klasy i szkoły są dobre, oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu relacje nauczyciel–uczeń. Dla uczniów zaniedbanych wychowawczo, doświadczających trudności ekonomicznych, emocjonalnych i szkolnych mają one znaczenie szczególne. To właśnie klimat szkoły tworzony m.in. poprzez rozwijanie środowiska szkoły jako wspólnoty, budowanie otwartej komunikacji interpersonalnej, kształtowanie umiejętności radzenia sobie z konfliktami oraz budowanie poczucia własnej wartości uczniów stanowi zdaniem autorów programu istotny czynnik rzeczywistej poprawy stanu bezpieczeństwa²⁸. Jednym z priorytetów programu jest organizacja zajęć pozaszkolnych i pozalekcyjnych adresowanych do uczniów zdolnych lub mających trudności z nauką, a także pochodzących ze środowisk zaniedbanych lub zagrożonych patologią społeczną. Program zakłada też kontynuowanie monitoringu wizyjnego instalowanego w szkołach w ramach wdrażanego uchwałą Nr 156/2007 Rady Ministrów z dnia 5 września 2007 r. Rządowego programu „Monitoring wizyjny w szkołach i placówkach”.

Warto jednak zdecydowanie podkreślić, że skuteczne tworzenie bezpiecznej i przyjaznej szkoły wymaga życzliwej, systematycznej współpracy wszystkich uczestników szkolnej rzeczywistości: uczniów, nauczycieli, rodziców, pracowników administracyjnych szkoły, a także przedstawicieli środowiska lokalnego.

²⁸ T. Ćwikła, M. Wiatrowski, H. Radziszewska, M. Radziwołek, M. Stachowiak, E. Ćwikła, *Norwe uprawnienia i obowiązki dyrektora szkoły*, dz. cyt., 3|1, s. 6.

5. Cel i metoda badania

Szkoła stanowi kluczową instytucję wychowania i nauczania. Ze względu na szczególną rolę doświadczeń ucznia na każdym etapie edukacji szkolnej, ich znaczenia dla rozwoju wewnętrznej motywacji do nauki oraz budowania zaufania do dorosłych, stworzony dzieciom klimat oraz bezpieczeństwa na terenie szkoły wydają nieocenione. Od kilku lat obserwuje się wyraźny wzrost zainteresowania grona nauczycieli zagadnieniami związanymi z bezpieczeństwem w polskich szkołach. Z roku na rok zwiększa się poziom społecznej świadomości na ten temat. Nagłaśniane przez media drastyczne wydarzenia ze szkolnych sal i korytarzy stanowią często wstęp do merytorycznej dyskusji na temat skali i przyczyn agresji w szkołach oraz poszukiwań możliwości ich przewycięzania.

Celem badań pedagogicznych jest naukowe poznanie istniejącej realnie, doświadczalnie, rzeczywistości społecznej, opis jakiegoś zjawiska, instytucji lub jednostki. Oprócz funkcji poznawczej badania pedagogiczne spełniają także funkcje praktyczno-użyteczne²⁹. Cel główny przeprowadzonego badania to zdiagnozowanie poziomu bezpieczeństwa uczniów w jednym z zespołów szkół gimnazjalnych w Kielcach.

Jeśli chodzi o poszukiwania diagnostyczne, czyli opisujące jakiś stan praktyki edukacyjnej, to użyteczne jest posługiwanie się ilościowymi metodami zbierania danych. Mierzyć, to znaczy przypisywać badanym obiektom wartości liczbowe. Jeśli badacz chce mierzyć fakty i procesy edukacyjne, musi je zarejestrować jedną z kilku metod: metodami obserwacyjnymi, metodami sondażowymi, kwestionariuszowymi, testowymi czy w procedurach eksperymentalnych³⁰. W niniejszym procesie badawczym zastosowano metody sondażowe.

W badaniach pedagogicznych – na ogół niezależnie od ilościowego lub jakościowego podejścia – pierwszorzędną rolę odgrywają problemy badawcze. Problem badawczy to tyle, co pewne pytanie lub

²⁹ W. Dutkiewicz, *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*, Kielce 2001, s. 50.

³⁰ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa 2003. Zob. także: Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, przeł. E. Hornowska, Poznań 2001, s. 222.

zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie³¹. Problem główny zawarty został w pytaniu: jaki jest poziom poczucia bezpieczeństwa wśród uczniów w kieleckim zespole szkół ogólnokształcących w ocenie uczniów i rodziców?

Zgodnie z dzisiejszą wiedzą psychologiczną i pedagogiczną na poczucie bezpieczeństwa bądź jego brak wpływają nie tylko bezpośrednie doznania fizyczne i psychiczne człowieka. Istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa może być również wystąpienie w roli świadka aktów przemocy, świadomość osamotnienia w problemie czy niemożność uzyskania pomocy. W związku z wymienionymi aspektami analiza wyników badań dotyczyć będzie również następujących problemów szczegółowych, wyłonionych z problemu głównego:

- 1) Czy uczniowie czują się bezpiecznie w szkole?
- 2) Kto lub co wzbudza największy lęk wśród uczniów?
- 3) Kiedy i gdzie uczniowie odczuwają największe zagrożenie?
- 4) Kto ma największy wpływ na poczucie bezpieczeństwa dzieci w szkole?
- 5) Z czyjej pomocy uczniowie korzystają w sytuacji zagrożenia?
- 6) Czego rodzice oczekują od wychowawców?
- 7) Jaką rodzice mają wiedzę na temat doświadczania ich dziecka z używkami?
- 8) Jakie rodzice mają oczekiwania wobec Programu Wychowawczego Szkoły i Programu Profilaktyki?

W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego. Sondaż jest jedną z najpopularniejszych metod badań społecznych, zwanych przez jednych sondażem diagnostycznym, przez innych sondażem ankietowym czy sondażem w grupie reprezentatywnej. Ogólne założenia badań pedagogicznych uzasadniają przyjęcie na użytek praktyki pedagogicznej nazwy sondażu diagnostycznego. W badaniach sondażowych najczęściej występujące techniki to: wywiad, ankieta, analiza dokumentów, techniki statystyczne. W badaniach wykorzystano technikę ankiety. Tadeusz Pilch pisze: „Ankieta jest techniką gromadzenia informacji, polegającą na wypełnianiu, najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy na ogół o wysokim stopniu standaryzacji w obecności lub czę-

³¹ S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970, s. 214.

ściej bez obecności ankietera³². Słowo „ankieta” wywodzi się z języka francuskiego, w którym *enquête* oznacza zbieranie informacji poprzez pytania kierowane do różnych osób. Ankieta opiera się na drukowanej liście pytań, czyli na kwestionariuszu i zawiera kilka zasadniczych elementów odróżniających ją od wywiadu. Należą do nich zróżnicowany stopień standaryzacji pytań, zakres problematyki objętej badaniem, zasady jej przeprowadzania i wynikający z nich dystans pomiędzy badaczem a ankietowanymi³³. Zgodnie z definicją proponowaną przez Alberta W. Maszke, „ankieta jest techniką badawczą polegającą na zbieraniu informacji poprzez samodzielne udzielanie przez badanego odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu”³⁴. Ankieta opiera się na kwestionariuszu jako podstawowym narzędziu badawczym, będącym arkuszem zawierającym szereg mniej lub bardziej zamkniętych odpowiedzi wybieranych przez badaczy, w ich odczuciu jako najbardziej odpowiednich.

6. Analiza wyników badań

Celem badania sondażowego było poznanie opinii rodziców i uczniów jednego z zespołu szkół ogólnokształcących znajdującego się na terenie Kielc na temat bezpieczeństwa ich dzieci w szkole oraz oczekiwań rodziców względem dokumentów szkolnych: Programu Wychowawczego i Programu Profilaktyki. W skład badanego zespołu szkół ogólnokształcących wchodzi szkoła podstawowa i gimnazjum.

7. Interpretacja wyników badań rodziców

Rodzicom uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum zadano 11 pytań. Ankiety wypełniło 130 osób – rodziców uczniów szkoły podstawowej, co stanowi 68% wszystkich rodziców uczniów szkoły podstawowej oraz 132 osoby – rodziców uczniów gimnazjum, co stanowi 94% wszystkich rodziców uczniów gimnazjum.

³² T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995, s. 87–88.

³³ Tamże, s. 86.

³⁴ A.W. Maszke, *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Rzeszów 2003, s. 164.

W opinii rodziców chętnie chodzi do szkoły 115 uczniów szkoły podstawowej, co stanowi 88,4%, jedynie 15 rodziców (11,5%) stwierdziło, że ich dziecko nie lubi chodzić do szkoły ponieważ: nie lubi się uczyć, inni mu dokuczają, boi się oceniania. Na takie samo pytanie odpowiadali rodzice uczniów gimnazjum. W opinii rodziców chętnie chodzi do szkoły 111 uczniów, co stanowi 84%, jedynie 21 rodziców (15,9%) stwierdziło, że ich dziecko nie lubi chodzić do szkoły ponieważ: jest zbyt dużo sprawdzianów, a nauczyciele w inny sposób nie egzekwują wiedzy, nudzi się, jest zła atmosfera w klasie, boi się odpowiadać przed klasą, boi się wyśmiania, dokuczania, wyzywania, nie lubi się uczyć, inni mu dokuczają, boi się oceniania (Tabela1).

Tabela 1.
Deklarowana chęć chodzenia przez dzieci do szkoły w ocenie rodziców

Deklarowana chęć chodzenia przez dzieci do szkoły w ocenie rodziców	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
Tak	88,4%	84%
Nie	11,5%	15,9%

Źródło: badania własne.

Rodziców zapytano, czy jest w szkole coś, czego boi się ich dziecko – 113 (86,9%) rodziców uczniów szkoły podstawowej odpowiedziało, że nie ma nic w szkole takiego, czego by bało się ich dziecko. Jednak 13% z nich odpowiedziało na to pytanie twierdząco. 122 rodziców uczniów gimnazjum (92,4%) odpowiedziało, że nie ma nic w szkole takiego, czego by bało się ich dziecko. Jedynie 10 rodziców (7,57%) wskazało na: odrzucenie, wulgaryzmy, niektórych nauczycieli, niesprawiedliwości.

Tabela 2.
Strach dziecka przed kimś lub przed czymś w szkole w ocenie rodziców

Strach dziecka przed kimś lub przed czymś w szkole w ocenie rodziców	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
Tak	13%	7,57%
Nie	86,9%	92,4%

Źródło: Badania własne.

W kwestionariuszu ankiety zapytano również o miejsca w szkole lub w jej pobliżu stanowiące w ich ocenie niebezpieczne miejsca: jedynie 9,2% rodziców uczniów szkoły podstawowej wskazało na: starszych kolegów, toalety, świetlicę, stołówkę, agresję innych, okoliczne place oraz lekcje matematyki, pozostawianie dzieci w sali bez opieki nauczyciela, słaby nadzór na uczniami w trakcie przerw. Rodzice również wskazali na boisko szkolne w godzinach popołudniowych, które może stanowić zagrożenie dla uczniów szkoły. 124 (93,9%) rodziców uczniów gimnazjum odpowiedziało, że nie ma takich miejsc, 6% wskazało na: toalety, okolice pobliskich bloków mieszkalnych, ulicę, szatnię wf.

Obecność miejsc w szkole i jej pobliżu uznawane przez rodziców za niebezpieczne	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
Tak	9,2%	5,3%
Nie	90,7%	93,9%

Tabela 3.
Obecność miejsc w szkole i jej pobliżu uznawane przez rodziców za niebezpieczne

Źródło: Badania własne.

Wszyscy Rodzice uczniów szkoły podstawowej deklarują prowadzenie rozmów z dziećmi o poczuciu ich bezpieczeństwa w szkole. 121 (93,9%) rodziców nie miało uwag co do poczucia bezpieczeństwa ich dzieci w szkole. 125 (94,7%) rodziców uczniów gimnazjum deklarowało prowadzenie rozmów z dziećmi o poczuciu ich bezpieczeństwa w szkole. 125 (94,7%) rodziców nie miało uwag co do poczucia bezpieczeństwa ich dzieci w szkole. 0,8% rodziców wskazało na słaby dozór wejścia przed szkołą, brak dyżurujących nauczycieli.

Rozmowy rodziców z dzieckiem na temat poczucia bezpieczeństwa w szkole	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
Tak	93,9%	94,7%
Nie	0,8%	5,3%

Tabela 4.
Rozmowy rodziców z dzieckiem na temat poczucia bezpieczeństwa w szkole

Źródło: Badania własne.

Największy wpływ na bezpieczeństwo dzieci w szkole zdaniem rodziców uczniów szkoły podstawowej ma: właściwie reagujący nauczyciele – 66,9%, dobra atmosfera w klasie – 53%, monitoring – 30%, pomoc psychologa i pedagoga – 23%.

Tabela 5.
Elementy mające największy wpływ na poczucie bezpieczeństwa w szkole w ocenie rodziców*

Elementy mające największy wpływ na poczucie bezpieczeństwa w szkole w ocenie rodziców	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
ochrona szkoły	–	–
monitoring	30%	13,6%
właściwie reagujący nauczyciele	66,9%	72,2%
dobra atmosfera w klasie (między uczniami)	53%	51,5%
pomoc psychologa i pedagoga szkolnego	23%	40,9%

Źródło: Badania własne.

* Wyniki nie sumują się, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Największy wpływ na bezpieczeństwo uczniów w szkole zdaniem rodziców uczniów gimnazjum ma: właściwie reagujący nauczyciele – 72,2%, dobra atmosfera w klasie – 51,5%, pomoc psychologa i pedagoga – 40,9%, monitoring – 13,6%.

W procesie kształcenia i wychowania dziecka nadrzędnym celem jest rozwój osobowości ucznia. Dlatego też nauczyciele, w imię dobra dziecka, powinni zabiegać o dobre relacje z rodzicami, nawet wtedy, gdy nie jest to łatwe i proste. Z przykrością należy stwierdzić, że relacje nauczyciel–rodzic nie należą do mocnych stron polskiej szkoły. Można doszukiwać się różnych przyczyn istniejącej sytuacji. Niewątpliwie jedną z nich jest to, że w obecnym systemie kształcenia przyszłych nauczycieli pomija się fakt, iż szkoła to nie tylko nauczyciele i uczniowie, ale również rodzice. Niestety studenci kierunków pedagogicznych są rzadko w procesie kształcenia wyposażeni w wiedzę i umiejętności dotyczące budowania dobrych relacji z rodzicami, w umiejętności interpersonalne i intrapersonalne niezbędne do

budowania i osiągania dobrej płaszczyzny porozumienia. W prezentowanych badaniach zapytano rodziców na co wychowawcy powinni w swojej pracy zwracać szczególną uwagę. W ocenie rodziców uczniów szkoły podstawowej elementami, na które powinien zwracać uwagę w swojej pracy wychowawca są: starania o życzliwą atmosferę w klasie i szkole – 75,4%, ochrona uczniów przed zachowaniami ryzykownymi (papierosy, alkohol, narkotyki) – 63%, surowe przestrzeganie zasad dyscypliny – 49,3%, częste kontakty z rodzicami – 40%, organizowanie imprez i wycieczek klasowych – 22,3%.

Elementami, na które powinien zwracać uwagę w swojej pracy wychowawca klas gimnazjalnych są: częste kontakty z rodzicami – 72,7%, starania o życzliwą atmosferę w klasie i szkole – 56,8%, surowe przestrzeganie zasad dyscypliny – 47%, ochrona uczniów przed zachowaniami ryzykownymi (papierosy, alkohol, narkotyki) – 25,7%, organizowanie imprez i wycieczek klasowych – 22%.

Ważne elementy pracy wychowawców w opinii rodziców	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
surowe przestrzeganie zasad dyscypliny	49,3%	47%
starania o życzliwą atmosferę w klasie, szkole	75,4%	56,8%
ochrona uczniów przed zachowaniami ryzykownymi (papierosy, alkohol, narkotyki)	63%	25,7%
organizowanie imprez i wycieczek klasowych	22,3%	22%
częste kontakty z rodzicami	40%	72,7%

Tabela 6.
Ważne elementy pracy wychowawców w opinii rodziców*

Źródło: Badania własne.

* Wyniki nie sumują się, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Ważną kwestią jest również to, że zmieniająca się rzeczywistość wymaga zmiany koncepcji tworzenia wspólnej przestrzeni rodzic-nauczyciel. W pracy nauczyciela-wychowawcy należy wyjść ze stereotypu wszechwiedzącego nauczyciela, który zachęcając rodziców do współuczestniczenia, widzi ich jedynie jako biernych i niesprzeciwiających się obserwatorów. Współpraca rodziców ze szkołą, z na-

uczycielami, wychowawcą jest integralną i bardzo ważną częścią pracy dydaktyczno-wychowawczej. Działania jakich rodzice uczniów szkoły podstawowej oczekują od wychowawców to: prowadzenie zajęć przez wychowawcę – 83,85%, prelekcje specjalistów w dziedzinie uzależnień – 50%, spotkania z psychologiem – 47,7%, projekcje filmów – 25,4%. Działania jakich rodzice uczniów gimnazjum oczekują od wychowawców to: prowadzenie zajęć przez wychowawcę – 93,9%, spotkania z psychologiem – 51,5% oraz prelekcje specjalistów w dziedzinie uzależnień – 36,4%, a także projekcje filmów – 28,8%.

W trakcie zebrań rodzice uczniów szkoły podstawowej chcieliby: otrzymać informację na temat sposobów rozmowy z dzieckiem i rozwiązywania konfliktów – 70%, otrzymywać rzetelne informacje o uzależnieniach – 94%. W trakcie zebrań rodzice gimnazjalistów chcieliby: otrzymywać informacje o etapach i mechanizmach uzależnienia – 84,8%, otrzymywać rzetelną informację o środkach uzależniających – 63,6%, otrzymać informację na temat sposobów rozmowy z dzieckiem i rozwiązywania konfliktów – 51,5%.

Tabela 7.
Oczekiwania rodziców wobec wychowawców*

Oczekiwania rodziców wobec wychowawców	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
prelekcje specjalistów w dziedzinie uzależnień	50%	36,4%
spotkania z psychologiem szkolnym	47,7%	51,5%
zajęcia prowadzone przez wychowawcę	83,8%	93,9%
projekcje filmów	25,4%	28,8%

Źródło: Badania własne.

* Wyniki nie sumują się, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

W procesie wychowawczym bardzo ważną rolę odgrywa profilaktyka zachowań ryzykownych. Od najmłodszych lat dzieci powinny otrzymywać rzetelne, prawdziwe informacje o zjawiskach, które mogą być dla nich zagrożeniem. Rodzice to pierwsi profilaktycy swoich dzieci, to od ich wiedzy i umiejętności obserwacji własnego

dziecka zależy ich zdrowie fizyczne i psychiczne, a w konsekwencji ich życie wolne od uzależnień.

Zdecydowana większość rodziców uczniów szkoły podstawowej (98%) stwierdza, że ich dziecko nie miało nigdy kontaktu z alkoholem, papierosami, narkotykami. Jedynie 2% potwierdza wiedzę na temat takiego kontaktu. Równie wysoki odsetek (90%) rodziców nie dostrzega innych zagrożeń dotyczących ich dziecka, jedynie 10% z nich martwi brak edukacji seksualnej, pojawiająca się agresja, wulgaryzmy i dostępność leków bez recepty. Nieco inaczej prezentują się odpowiedzi rodziców gimnazjalistów. Dostatecznie wysoki odsetek (74%) rodziców stwierdza, że ich dziecko miało kontakt z alkoholem lub papierosami. Prawie połowa (47%) rodziców twierdzi, że takiego kontaktu dziecko nie miało, 25,7% deklaruje, że dziecko nie miało również kontaktu z narkotykami. Niepokojący jest fakt, że aż 91,6% badanych rodziców twierdzi, iż nie wie czy dziecko zetknęło się kiedykolwiek z alkoholem, narkotykami lub papierosami. Z powyższych danych wynika, że rodzice gimnazjalistów podają zaprzeczające sobie informacje, co może świadczyć o braku gotowości do konfrontacji z trudną być może dla nich rzeczywistością kontaktu i używania przez ich dzieci alkoholu czy narkotyków.

Wysoki odsetek (84,9%) rodziców uczniów gimnazjum nie dostrzega innych zagrożeń dotyczących ich dziecka, 15% rodziców uczniów gimnazjum martwi dostępność alkoholu, nikotyny, narkotyków i leków bez recepty, brak edukacji seksualnej oraz pojawiająca się przemoc psychiczna.

Kontakt dziecka z alkoholem, papierosami i narkotykami w opinii rodziców	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
Tak	2%	74%**
Nie	98%	47%
Nie wiem	–	91,6%

Tabela 8.
Kontakt dziecka z alkoholem, papierosami i narkotykami w opinii rodziców*

Źródło: Badania własne.

* Wyniki nie sumują się, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

** 25,7% rodziców deklaruje, że dziecko nie miało również kontaktu z narkotykami.

8. Interpretacja badań uczniów

Równoległe z badaniem sondażowym rodziców przeprowadzono badania ankietowe uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej i uczniów klas I–III gimnazjum. Celem badania było poznanie opinii dzieci na temat ich poczucia bezpieczeństwa w szkole oraz ich oczekiwań dotyczących Szkolnego Programu Profilaktyki. Ankiety wypełniło 80 uczniów szkoły podstawowej, co stanowi 93% ogółu uczniów klas IV–VI oraz 135 uczniów gimnazjum, co stanowi 96% ogółu uczniów klas I–III.

Chętnie chodzi do szkoły 67,5% badanych uczniów szkoły podstawowej, niechętnie – 32,5% z powodu: dokuczania, nudnych lekcji, braku poczucia bezpieczeństwa. Proporcje wyników odwracają się w sytuacji badanych gimnazjalistów. Tylko 38,5% badanych gimnazjalistów chętnie chodzi do szkoły, niechętnie – 61,5% z powodu: złej atmosfery, wyśmiewania przez nauczycieli, nudnych lekcji oraz zbyt dużej ilości sprawdzianów.

Tabela 9.
Deklarowana przez uczniów
chęć chodzenia
do szkoły

Deklarowana przez uczniów chęć chodzenia do szkoły	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
Tak	67,5%	38,5%
Nie	32,5%	61,5%

Źródło: Badania własne.

Wysoki odsetek (85%) uczniów szkoły podstawowej nie boi się chodzić do szkoły, natomiast 15% obawia się: uczniów gimnazjum, nauczycieli, dokuczania. Równie wysoki odsetek (88,75%) uczniów uważa, że nie ma w szkole ani w jej pobliżu miejsc niebezpiecznych; 11,25% uważa łazienki, pobliskie bloki, boisko, korytarz i stołówkę za miejsca mało bezpieczne. Nieco niższy odsetek (66,7%) uczniów gimnazjum nie boi się niczego w szkole, 33,3% obawia się: odrzucenia, silniejszych uczniów, wyśmiewania przez nauczycieli. Dostyc wysoki odsetek (82,2%) uczniów gimnazjum uważa, że nie ma w szkole ani w jej pobliżu miejsc niebezpiecznych; 17,8% uważa łazienki, pobliskie bloki, boisko za miejsca mało bezpieczne.

Strach ucznia przed czymś lub kimś w szkole	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
Tak	15%	33,3%
Nie	85%	66,7%

Tabela 10.
Strach ucznia przed czymś lub kimś w szkole

Źródło: Badania własne.

Rodzice uczniów twierdzą w zdecydowanej większości, że rozmawiają z dziećmi na temat poczucia bezpieczeństwa, natomiast dzieci mają odmienne zdanie w tej kwestii. Prawie połowa (42,5%) dzieci ze szkoły podstawowej rozmawia ze swoimi rodzicami na temat swojego poczucia bezpieczeństwa w szkole (tymczasem prawie wszyscy rodzice deklarują rozmowy z dziećmi o poczuciu ich bezpieczeństwa w szkole: 129 osób – 99,2%), jednak ponad 57,5% dzieci twierdzi, że takich rozmów rodzice nie prowadzą. W grupie gimnazjalnej 72,6% uczniów nie rozmawia ze swoimi rodzicami na temat swojego poczucia bezpieczeństwa w szkole (rodzice deklarują rozmowy z dziećmi o poczuciu ich bezpieczeństwa w szkole: 125 osób – 94,7%. Ktoś mijają się z prawdą?), ponad 27,4% uczniów twierdzi, że takie rodzice takie rozmowy prowadzą.

Rozmowy uczniów z rodzicami o poczuciu bezpieczeństwa w szkole	Szkoła Podstawowa		Gimnazjum	
	dzieci	rodzice	dzieci	rodzice
Tak	42,5%	99,2%	27,4%	94,7%
Nie	57,5%	0,8%	72,6%	6,3%

Tabela 11.
Rozmowy uczniów z rodzicami o poczuciu bezpieczeństwa w szkole

Źródło: Badania własne.

Na poczucie bezpieczeństwa w szkole w dużej mierze mają wpływ sytuacje przemocy i agresji, które pojawiają się w środowisku szkolnym i rówieśniczym. Ponad połowa (60%) uczniów szkoły podsta-

wowej nie doznało przemocy ze strony innych rówieśników, a 40% deklaruje że było ofiarą: wyzwisk, uderzenia, kopania, popychania, bicia i drapania, zwłaszcza na boisku lub w szatni wf. Również 66% uczniów gimnazjum nie doznało przemocy ze strony innych rówieśników, a 34% deklaruje że było ofiarą: wyzwisk, bójek, obgadywania, zwłaszcza na boisku lub w szatni wf.

Tabela 12.
Doświadczenie
przemocy ze strony
innych uczniów

Doświadczenie przemocy ze strony innych uczniów	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
Tak	40%	34%
Nie	60%	66%

Źródło: Badania własne.

W procesie wychowania bardzo ważnym aspektem jest komunikacja interpersonalna pomiędzy dziećmi a osobami dorosłymi. Poczucie bezpieczeństwa, bezwarunkowa akceptacja dziecka przez rodziców, nauczycieli i wychowawców mogą gwarantować dobry kontakt z nim i natychmiastową reakcję dorosłych w sytuacji jakichkolwiek problemów czy sytuacji trudnych. Wszyscy ankietowani (100%) uczniowie szkoły podstawowej deklarowali, że chętnie by rozmawiali o swoich problemach z rodzicami, 41,2% – z psychologiem/pedagogiem szkolnym, 41,3% – z kolegami/koleżankami, 32,5% – z wychowawcą.

Okres gimnazjum to czas intensywnego dojrzewania młodych ludzi, to czas buntu wobec wartości i osób dorosłych. Ma to również swoje odzwierciedlenie w wynikach przytaczanych badań, gdyż jedynie 57,7% ankietowanych gimnazjalistów rozmawiałoby z rodzicami o swoich problemach, 19,3% – z psychologiem/pedagogiem szkolnym, 41% – z kolegami/koleżankami, jedynie 5,2% – z wychowawcą. Niestety 17% młodych ludzi z gimnazjum w Kielcach deklaruje, że z nikim nie rozmawiałoby o swoich problemach, co może niestety świadczyć o braku zaufania do dorosłych.

Rozmowa z zaufaną osobą w sytuacji zagrożenia w ocenie uczniów	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
z rodzicami	100%	57,7%
z psychologiem lub pedagogiem szkolnym	41,2%	19,3%
z kolegami (koleżankami)	41,3%	41%
z wychowawcą	32,5%	5,2%
z nikim bym nie rozmawiał	–	17%

Tabela 13.
Rozmowa z zaufaną osobą w sytuacji zagrożenia w ocenie uczniów*

Źródło: Badania własne.

* Wyniki nie sumują się, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Obowiązującym dokumentem w placówkach oświatowych jest Szkolny Program Profilaktyki. Jest to projekt systemowych rozwiązań w środowisku szkolnym, który uzupełnia wychowanie i ukierunkowuje je na: wspomaganie ucznia w radzeniu sobie z trudnościami, jakie zagrażają prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu; ograniczanie i likwidowanie czynników ryzyka (jednostkowych, rodzinnych, rówieśniczych, szkolnych, środowiskowych), które zaburzają prawidłowy rozwój ucznia i dezorganizują jego zdrowy styl życia; inicjowanie i wspomaganie czynników chroniących (jednostkowych, rodzinnych, rówieśniczych, szkolnych, środowiskowych), które sprzyjają prawidłowemu rozwojowi ucznia i jego zdrowemu życiu³⁵. Program profilaktyczny to odpowiednio dobrany i uporządkowany przez specjalistów zbiór treści i działań, których realizacja prowadzi do zamierzonych, konkretnych zmian w jakości funkcjonowania jednostki lub grup³⁶.

³⁵ Z.B. Gaś, *Profilaktyka w szkole*, Warszawa 2006; Tenże, *Szkolny Program Profilaktyki. Istota, konstruowanie, ewaluacja. Poradnik metodyczny*, Warszawa 2003.

³⁶ M. Baryła-Matejczuk, *Konstruowanie szkolnego programu profilaktyki aktualnym zadaniem szkoły*, http://ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=1579:konstruowanie-szkolnego-programu-profilaktyki-cigle-aktualne-zadanie-szkoy&id=126:podstawy-profilaktyki&Itemid=1148, [dostęp: 5.02.2015].

W badanym obszarze zapytano uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum o ich oczekiwania wobec realizowanych zajęć profilaktyczno-wychowawczych. Uczniowie z klas IV–VI szkoły podstawowej od tego rodzaju zajęć oczekują: aby były ciekawe i żeby się nie nudzić, chcą oglądać filmy, ale też dużo się nauczyć i słuchać wykładów specjalistów. Uczniowie klas I–III gimnazjum od zajęć wychowawczo-profilaktycznych oczekują przede wszystkim, aby były ciekawe i żeby się nie nudzić, ale też chcą oglądać filmy i słuchać specjalistów. Dokładny rozkład liczbowy prezentuje tabela 14.

Najchętniej uczniowie szkoły podstawowej na zajęciach wychowawczo-profilaktycznych chcieliby usłyszeć o radzeniu sobie z emocjami – 50%; chcieliby dowiedzieć się o alkoholu, narkotykach i nikotynie – 35%; a także rozmawiać o agresji i przemocy – 21,3% badanych. Najchętniej uczniowie gimnazjum na tego rodzaju zajęciach chcieliby usłyszeć o: radzeniu sobie z emocjami – 35,5%; o alkoholu, narkotykach, nikotynie – 27,4%; przeciwdziałaniu nadwadze i otyłości – 26,7%; agresji i przemocy – 14,8% badanych.

Tabela 14.
Oczekiwania uczniów wobec zajęć wychowawczo-profilaktycznych*

Oczekiwania uczniów wobec zajęć wychowawczo-profilaktycznych	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
aby były ciekawe, aby się nie nudzić	60%	56,3%
aby można było dużo się nauczyć, dowiedzieć	25%	17%
aby w spotkaniach uczestniczyli specjaliści	10%	17,8%
aby można było oglądać filmy	38,75%	31,85%
Zakresy tematyczne, które najbardziej interesują uczniów	Szkoła Podstawowa	Gimnazjum
problematyka agresji i przemocy	21,3%	14,8%
problematyka narkotyków, alkoholu, nikotyny	35%	27,4%
przeciwdziałanie nadwadze i otyłości	–	26,7%
radzenie sobie z emocjami	50%	35,5%

Źródło: Badania własne.

* Wyniki nie sumują się, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Szkola to miejsce, w którym uczniowie przebywają wiele godzin. Ważne jest, aby w niej czuli się dobrze i bezpiecznie. Na atmosferę w szkole składają się między innymi sympatia do rówieśników i nauczycieli, poczucie bezpieczeństwa i wzajemne zaufanie między uczniami. Ponad połowa (57%) uczniów szkoły podstawowej uważa, że atmosfera w szkole jest życzliwa i przyjazna, jednak opinia uczniów gimnazjum spada o 5 punktów procentowych. Jednak 32,5% ankietowanych uczniów szkoły podstawowej jest odmiennego zdania, choć zdecydowanie więcej gimnazjalistów (47,4%) niż uczniów szkoły podstawowej uważa, że atmosfera nie jest przyjazna.

Niezwykle istotna jest komunikacja pomiędzy dziećmi i rodzicami, gdyż otwartość i poczucie bezpieczeństwa powodują, że dzieci chętnie otwierają się przed dorosłymi i przekazują im swoje niepokoje. Ponad połowa (65%) uczniów szkoły podstawowej deklaruje, że rodzice rozmawiają z nimi o alkoholu i innych używkach, jednak ponad 35% nie rozmawia ze swoimi dziećmi. Tylko nieco mniejszy odsetek (58,8%) uczniów nie widzi żadnych zagrożeń w szkole, a 23,8% obawia się wyzwisk.

Również ponad połowa (60,7%) uczniów gimnazjum deklaruje, że rodzice rozmawiają z nim o alkoholu i innych używkach, niepokojące jest jednak to, iż ponad 39,2% nie rozmawia ze swoimi dziećmi. Niepokojący jest też fakt, że rodzice nie rozmawiają ze swoimi dziećmi na temat zagrożeń związanych z używaniem środków uzależniających.

W porównaniu do uczniów szkoły podstawowej zdecydowanie więcej, bo aż 83,7% uczniów gimnazjum nie widzi żadnych zagrożeń w szkole, jedynie 16,3% obawia się wyzwisk, straszenia, grożenia, przemocy psychicznej.

9. Wnioski

Badanie poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkołach jest istotnym zagadnieniem pedagogicznym, psychologicznym i socjologicznym. Atmosfera życzliwości i poczucie bezpieczeństwa powodują, że pojawia się mniej na terenie szkoły agresji, przemocy i zachowań ryzykownych. Z powyższych badań wynika, że rodzice oczekują od

wychowawców większego zaangażowania w sprawy wychowawcze swoich dzieci. Aż 83,85% rodziców uczniów szkoły podstawowej oczekuje od wychowawców prowadzenia przez nich zajęć na te tematy a także organizacji prelekcji specjalistów w dziedzinie uzależnień oraz spotkań z psychologiem. Jeszcze większy odsetek (93,9%) rodziców uczniów gimnazjum oczekuje od wychowawców prowadzenia przez nich zajęć na te tematy. Największy wpływ na bezpieczeństwo uczniów w szkole zdaniem rodziców uczniów gimnazjum ma właściwie reagujący nauczyciel – 72,2% i dobra atmosfera w klasie – 51,5%. Niestety uczniowie nie mają zaufania do swoich wychowawców, bowiem tylko 32,5% uczniów szkoły podstawowej o swoich problemach rozmawiałoby z wychowawcą, a jedynie 5,2% gimnazjalistów deklaruje możliwość przeprowadzenia takiej rozmowy.

Niepokojący jest też fakt, że rodzice uczniów twierdzą w zdecydowanej większości, iż rozmawiają z dziećmi na temat poczucia bezpieczeństwa, natomiast dzieci mają odmienne zdanie w tej kwestii. Również niepokojące jest, że ponad 39,2% rodziców nie rozmawia ze swoimi dziećmi o alkoholu i innych używkach oraz zagrożeniach związanych z używaniem tych środków.

Okres dojrzewania to faza życia człowieka pomiędzy 10 a 20 rokiem życia. W tym czasie dokonuje się zasadnicza zmiana w wyglądzie, potrzebach, zainteresowaniach, wreszcie w sposobie widzenia i przeżywania świata przez młodego człowieka. Faza adolescencji to proces długi i trudny. Zaskakuje zmiana wyglądu, intensywny wzrost, pojawienie się cech dojrzewania płciowego oraz obecność skrajnych emocji. Młody człowiek stoi przed zadaniem przyzwyczajenia się i zaakceptowania tej zmiany. Musi też na nowo określić własną tożsamość. Coraz częściej ma odmienne zdanie niż rodzice i nauczyciele, zaczyna buntować się, przeżywa wahania nastroju. Sam ma problemy, ale też zaczyna stwarzać problemy innym. Dlatego tak ważne staje się pokazywanie młodemu człowiekowi sposobów radzenia sobie z emocjami i młodzi ludzie sami deklarują taką potrzebę. Najchętniej uczniowie szkoły podstawowej i gimnazjum na zajęciach wychowawczo-profilaktycznych chcieliby usłyszeć o radzeniu sobie z emocjami (50% uczniów szkoły podstawowej i 35,5% uczniów gimnazjum).

Biorąc pod uwagę przytoczone wyniki badań, można stwierdzić, że diagnozowana placówka ma wysoki poziom poczucia bezpieczeństwa. Należy jednak wzmocnić obszary, w których dostrzega się jeszcze pewne niedoskonałości w pracy wychowawczo-opiekuńczej. Zaleca się podjęcie następujących działań skierowanych do:

1. Uczniów:

- w tematykę zajęć profilaktyczno-wychowawczych wprowadzić zagadnienia dotyczące rozwijania umiejętności społecznych, takich jak konstruktywne radzenie sobie ze stresem i zarządzanie emocjami;
- systematycznie informować na temat łatwości uzależnienia, płynących z niego zagrożeń, wpływu alkoholu, papierosów i narkotyków na organizm, zwłaszcza na układ nerwowy i zdolność uczenia się.

2. Rodziców:

- zwiększyć współpracę szkoły z rodzicami, którzy powinni być głównymi uczestnikami każdego programu profilaktycznego;
- podejmować stałą współpracę rodziców z pracownikami szkoły w celu szybkiej interwencji w sytuacjach zagrożenia;
- rozwijać umiejętności wychowawcze rodziców;
- aktywizować współpracę szkoły z rodziną, połączoną z angażowaniem rodziców do określonych działań wychowawczych (np. przez organizowanie wspólnych zajęć dla rodziców i młodzieży prowadzonych przez specjalistów).

3. Nauczycieli i wychowawców:

- uwrażliwiać nauczycieli i wychowawców na problemy uczniów;
- podnosić kwalifikacje kadry nauczycielskiej w zakresie własnych kompetencji oraz działań profilaktycznych;
- przeprowadzać szkolenia z umiejętności komunikacji z uczniami i rodzicami;
- dbać o właściwą realizację lekcji wychowawczych;
- szybko reagować na wszelakie przejawy agresji i przemocy;
- intensyfikować oddziaływania wychowawcze w klasach gimnazjalnych, koncentrować się na doskonaleniu umiejętności rozładowywania emocji, rozwiązywania sytuacji konfliktowych.

Bibliografia

- Agresja dzieci i młodzieży. *Przyczyny, rozpoznawanie, zapobieganie*, red. I. Pufal-Struzik, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 2007.
- Aronson E., T.D. Wilson, R.M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, przekł. zbiorowy, Zysk i S-ka, Poznań 2006.
- Baryła-Matejczuk M., *Konstruowanie szkolnego programu profilaktyki aktualnym zadaniem szkoły*, w: http://ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=1579:konstruowanie-szkolnego-programu-profilaktyki-cigle-aktualne-zadanie-szkoly&id=126:podstawy-profilaktyki&Itemid=1148.
- Bezpieczeństwo w szkole. Poradnik dyrektora i nauczyciela*, red. M. Taraszkiewicz, Verlag Das-höfer, Warszawa 2003.
- Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Ćwikła T., M. Wiatrowski, H. Radziszewska, M. Radziwołek, M. Stachowiak, E. Ćwikła, *Nowe uprawnienia i obowiązki dyrektora szkoły. Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w szkole*, Wydawnictwo Forum, Poznań 2007.
- Danilewska J., *Agresja u dzieci – szkoła porozumienia*, WSiP, Warszawa 2002.
- Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczna szkoła, bezpieczny uczeń*, red. D. Czajkowska-Zio-browska, A. Zduniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007.
- Edukacja dla bezpieczeństwa – w rodzinie, szkole i pracy*, red. A. Zduniak, M. Kryłowicz, „Elip-sa”, Warszawa – Poznań 2004.
- Gaś Z.B., *Profilaktyka w szkole*, WSiP, Warszawa 2006.
- Gaś Z.B., *Szkolny Program Profilaktyki. Istota, konstruowanie, ewaluacja. Poradnik metodyczny*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2003.
- Edwards C.H., *Dyscyplina i kierowanie klasą*, przeł. M. Bogdanowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Frankfort-Nachmias Ch., D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, przeł. E. Hor-nowska, Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- Krygier M., B. Wojtanowska, *Raport: Diagnoza poczucia bezpieczeństwa uczniów ogólno-kształcących szkół i burs artystycznych, Rok Bezpiecznej Szkoły 2012/2013*, w: http://cea.art.pl/poradnictwo/bezpieczna_szkola.pdf.
- Łapińska J., *Raport z ewaluacji wewnętrznej. Badany obszar: Respektowanie w szkole norm społecznych, poczucie bezpieczeństwa w szkole (wymaganie 1.4), Rok szkolny 2010/2011*, w: http://ekonomiktg.edupage.org/files/Raport_-_ewaluacja_bezpieczenstwo.pdf.
- Maszke A.W., *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2003.
- Nowak S., *Metodologia badań socjologicznych*, PWN, Warszawa 1970.
- Olweus D., *Mobbing. Fala przemocy w szkole – jak ją powstrzymać?*, przeł. D. Jastrun, Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 2007.

Pilch T., *Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław – Warszawa 1971.

Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, „Żak”, Warszawa 1998.

Prusak I., *Poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole. Raport z badań ankietowych przeprowadzonych w tarnowskich szkołach podstawowych i gimnazjalnych w 2013 roku*, Tarnów 2013, w: http://edunet.tarnow.pl/res/edunet_portal/portalbu/aktual_2013/raport_poczucie_bezpiecze_stwa_uczni_w_w_szkole__2013_.pdf.

Słownik współczesnego języka polskiego, red. Dunaj B., „Wilga”, Warszawa 1996.

Zaburzenia zachowania dzieci i młodzieży szkolnej. Fachowe porady i gotowe materiały metodyczne dla dyrektorów szkół i nauczycieli, red. K. Kmiecik-Baran, Verlag Dashöfer, Warszawa 2006.

Dokumenty i akty normatywne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).

Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526).

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Reforma systemu edukacji. Projekt*, WSiP, Warszawa 1998.

„Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży” opracowany w związku z Uchwałą Sejmu RP z dnia 7 maja 1998 r. w sprawie przeciwdziałania i zwalczania zjawisk patologicznych wśród nieletnich (Monitor Polski 1998, nr 14, poz. 207).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. 2003, nr 6, poz. 69).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2003 r. w sprawie szczegółowych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem (Dz.U. 2003, nr 26, poz. 226).

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. 2001, nr 61, poz. 624, z późniejszymi zmianami).

Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 lutego 2007 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. 2007, nr 35, poz. 222).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. 2012, poz. 977).

Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2013, poz. 532).

Rządowy program wychowania w szkołach i placówkach przyjęty na lata 2008–2013 „Bezpieczna i przyjazna szkoła” (załącznik do uchwały nr 172/2008 z dnia 19 sierpnia 2008 r.).

Uchwała Rady Ministrów Nr 186/2006 z dnia 7 listopada 2006 r. w sprawie działań administracji rządowej przeciwko przemocy w szkołach i placówkach.

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz.U. 2003, nr 118, poz. 1112, z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2004, nr 256, poz. 2572, z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 11 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty i innych ustaw (Dz.U. 2007, nr 80, poz. 542).

Strony internetowe

www.bezpieczenstwoekonomiczne.pl

www.szkolabezprzemocy.pl

www.orka2.sejm.gov.pl

STRESZCZENIE SUMMARY

Bezpieczeństwo jest ważnym aspektem ludzkiej egzystencji. Zabezpieczenie tej elementarnej potrzeby dziecka, jakim jest poczucie bezpieczeństwa, stało się w ostatnich latach jednym z najpoważniejszych wyzwań stojących przed współczesnymi placówkami oświatowymi. Kwestia bezpieczeństwa w szkole stanowi kluczowe i centralne zagadnienie systemu oświaty. W wyniku wielu reform, mających na celu ulepszenie systemu oświaty, nastąpiło obciążenie szkół wytycznymi z zakresu bezpieczeństwa szkolnego oraz profilaktyki w tym zakresie. Placówki oświatowe wdrażają je na podstawie uprzednio przeprowadzonych diagnoz bezpieczeństwa uczniów, nauczycieli a także rodziców. Wyniki służą sformułowaniu odpowiedzi na pytania odnośnie do rodzaju i skali zagrożeń środowiska szkolnego oraz sposobów ich rozwiązywania. Określanie poziomu bezpieczeństwa rozumianego

Safety is an important aspect of the human existence. Protecting this basic need of a child – a sense of security – is what has become one of major challenges ahead of the contemporary educational institutions in recent years. The issue of safety in schools is a key and central issue of the education system. As a result, a number of reforms aimed at improving the educational system of schools was loading guidelines concerning school safety and prevention in this area. Educational institutions implement it based on the diagnosis of previously conducted safety of students, teachers, and parents. The results serve to formulate answers to questions about the nature and extent of the risks of the school environment, and how to solve them. Determining the level of safety defined as freedom from threats to school children, is carried out based on the subjective feelings of the student. Due to the special role of the student experience at each stage of school education, their importance for the development of intrinsic motivation to learn and to build confidence in adults, the climate and security on campus created for children seem invaluable. A purpose of the

article is the analysis of issues of the sense of security at the primary school and the junior secondary school in the opinion of pupils and parents. The observations included in the work are based on the theoretical knowledge as well as findings of research by authors dealing with the subject. Conclusions concerning education-related action are an important component of the article for raising the security level, and hence the frame of mind of pupils at the selected school.

ADRESY DO KORESPONDENCJI:

Edyta Laurman-Jarząbek
Instytut Nauk o Wychowaniu
Akademia Ignatianum w Krakowie
ul. M. Kopernika 26
31-501 Kraków

Eliza Mazur
Wsztechnica Świętokrzyska w Kielcach
ul. E. Orzeszkowej 15
25-435 Kielce

Monika Szpringer
Wydział Nauk o Zdrowiu
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
al. IX Wieków Kielc 19
25-317 Kielce

jako wolność od zagrożeń młodzieży szkolnej przeprowadza się na podstawie subiektywnego odczucia ucznia. Ze względu na szczególną rolę doświadczeń ucznia na każdym etapie edukacji szkolnej, ich znaczenia dla rozwoju wewnętrznej motywacji do nauki oraz budowania zaufania do dorosłych, stworzony dzieciom klimat oraz bezpieczeństwo na terenie szkoły wydają nieocenione. Celem artykułu jest analiza problematyki poczucia bezpieczeństwa w szkole podstawowej i gimnazjum w opinii uczniów i rodziców. Zawarte w pracy spostrzeżenia opierają się na zaprezentowanej wiedzy teoretycznej, a także na wynikach przeprowadzonych przez autorki badań dotyczących omawianego tematu. Ważnym elementem artykułu są wnioski odnoszące się do działań wychowawczych na rzecz podniesienia poziomu bezpieczeństwa, a tym samym samopoczucia uczniów w wybranej, konkretnej szkole.